

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie uniwersytetów dla Europy

(opinia z inicjatywy własnej)

(2010/C 128/09)

Sprawozdawca generalny: **Joost VAN IERSEL**

Dnia 5 marca 2009 r., Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie

uniwersytetów dla Europy.

Przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie powierzono Sekcji ds. Unii Gospodarczej i Walutowej oraz Spójności Gospodarczej i Społecznej (Centrum Monitorowania Strategii Lizbońskiej).

Mając na względzie pilny charakter prac, na 457. sesji plenarnej w dniach 4–5 listopada 2009 r. (posiedzenie z 4 listopada) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny wyznaczył Joosta VAN IERSELA na sprawozdawcę generalnego oraz stosunkiem głosów 158 do 8 – 12 osób wstrzymało się od głosu – przyjął następującą opinię:

1. Wnioski i zalecenia

1.1. EKES uważa, że uniwersytetom przypada istotna rola w trójkącie wiedzy (kształcenie – badania – innowacje). Powinny być one traktowane jako kluczowy czynnik zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego w Europie. W obecnym odbiegającym od doskonałości systemie uniwersyteckim duży potencjał uczelni nie jest wystarczająco rozwijany. W strategii lizbońskiej na okres po 2010 r. powinno znaleźć się miejsce na poprawę tego stanu rzeczy.

1.2. Począwszy od konferencji w Bolonii w 1999 r., a następnie w ramach strategii lizbońskiej, uniwersytety zaczęły stopniowo stawać się priorytetem na szczycie UE. Pomimo określenia nowych celów przez państwa członkowskie i uniwersytety, w środowisku akademickim i w społeczeństwie rośnie zaniepokojenie z powodu rozproszenia europejskiego szkolnictwa wyższego oraz tempa niezbędnych reform.

1.3. EKES podkreśla potrzebę zreformowania europejskich uniwersytetów, gdyż przemiany gospodarcze, technologiczne i edukacyjne w skali globalnej, a także obecny kryzys wymagają lepszego wykorzystania środków oraz lepszych warunków i większych możliwości dla studentów, wykładowców i badaczy.

1.4. Konieczne zmiany obejmują większą autonomię i odpowiedzialność uniwersytetów wobec społeczeństwa w zakresie wywiązywania się z ich misji publicznej, poszerzenie zakresu możliwych sposobów (dostatecznego) finansowania, większą przejrzystość i otwartość, partnerstwa ze światem biznesu, dążenie do najwyższego światowego poziomu nauczania i badań oraz odpowiednie sposoby zarządzania zasobami ludzkimi.

1.5. EKES podkreśla potrzebę europejskiej metodologii umożliwiającej ocenę wyników i zebranie porównywalnych danych. Europejska ocena powinna być wynikiem dogłębnych analiz

przeprowadzonych przez niezależnych ekspertów i wykraczać daleko poza „cytowanie” i jednowymiarową „listę szanghajską”, obejmując także szereg wielowymiarowych wskaźników ⁽¹⁾.

1.6. Zaktualizowane i porównywalne standardy w zakresie kształcenia i badań w połączeniu z warunkami ułatwiającymi rozwój multidyscyplinarności i nowych kombinacji specjalności powinny sprzyjać różnorodności i specjalizacji wśród uniwersytetów zamiast jednorodności i podobieństw.

1.7. EKES opowiada się za spójnym włączeniem uniwersytetów do odnowionej strategii lizbońskiej w ramach europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego (European Higher Education Area – EHEA) oraz europejskiego obszaru badawczego (European Research Area – ERA) ⁽²⁾.

1.8. Studenci i pracownicy naukowcy powinni uzyskać lepsze możliwości kontynuowania interdyscyplinarnych studiów i karier w Europie. Wymaga to m.in. otwartej rekrutacji i karty badacza, co jest związane z ustanowieniem „piątej swobody”, tzn. swobodnego przepływu wiedzy, przy zachowaniu różnorodności w podejściach oraz konkurencji w celu uzyskania jak najlepszych wyników.

1.9. Należy zastanowić się nad ogólnoeuropejskim, otwartym podejściem do nauczycieli akademickich, badaczy i studentów oraz wiodących uniwersytetów z krajów trzecich.

⁽¹⁾ Zob. wyczerpującą listę pożądanych wskaźników w pkt 5.2.4 poniżej.

⁽²⁾ Zob. także opinię EKES-u: „W kierunku europejskiego społeczeństwa opartego na wiedzy”, Dz.U. C 65 z 17.3.2006, s. 94, wezwanie do utworzenia „Wspólnego Europejskiego Obszaru Wiedzy, w oparciu o zintensyfikowaną współpracę w zakresie polityki dotyczącej kształcenia, innowacji i badań”.

1.10. EKES opowiada się za doradczymi platformami edukacyjnymi na szczeblu UE i państw członkowskich, z udziałem przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego. Zarówno uczelnie o randze światowej, jak i regionalne ośrodki doskonałości powinny angażować się na rzecz otaczających ich społeczności i regionów. Może to wzmocnić ducha przedsiębiorczości w środowisku uniwersyteckim i wspierać klastry gospodarcze i oparte na wiedzy.

1.11. Znana z przeszłości niezależność uniwersytetów będzie dla nich bodźcem i wzmocni ich rolę intelektualnej siły napędowej Europy. Europejskie podejście do kształcenia i nauczania, nauki i wyspecjalizowanych badań nie powinno się ograniczać do poszerzania i pogłębiania europejskiego sektora B+R, innowacji i nauczania. Powinno ono obejmować również inne umiejętności i dyscypliny, jak badania w zakresie medycyny i praktyka medyczna, nauki społeczno-ekonomiczne i humanistyczne.

1.12. Komisja powinna wspierać ten proces i odgrywać w nim widoczną i aktywną rolę.

1.13. Dla EKES-u kwestia silniejszych więzów między uniwersytetami a UE nie sprowadza się do aspektów technicznych. Nie można też jej ograniczać do gospodarki, choć aspekt ten jest istotny. Chodzi tu szerszą perspektywę, o ogólne znaczenie uniwersytetów dla życia intelektualnego, społeczeństwa, cywilizacji.

1.14. Prekursorzy integracji europejskiej i ich następcy mieli z pewnością powody, by nie uwzględniać edukacji w traktacie rzymskim, ale my żyjemy w innych czasach. Niezależnie od suwerenności narodowej i różnorodności, zgodzić się trzeba co do tego, że UE powinna być równorzędnym partnerem i graczem w skali globalnej. Uniwersytety są w tej perspektywie niezwykle ważnymi partnerami.

1.15. Innymi słowy, uniwersytety jako instytucje powinny się zachęcać do porzucenia postawy biernych obserwatorów integracji europejskiej i do wzięcia w niej aktywnego udziału. Rada powinna wyrazić w tej sprawie jasne i perspektywiczne stanowisko.

2. Wstęp

2.1. Uniwersytety zawsze odgrywały niezmiernie ważną rolę w rozwoju europejskiego społeczeństwa. Były centrum życia intelektualnego i umożliwiły osiągnięcie postępu w wielu dziedzinach

2.2. Badacze i wykładowcy akademicy swobodnie przemieszczali się po kontynencie, podejmując pracę na niezależnych uniwersytetach, co w znacznym stopniu wpływało na poglądy na różnego rodzaju zjawiska społeczne i naukę. Kształtowali kolejne pokolenia, osobowości oraz kręgi intelektualne, które następnie formowały polityczny, społeczny i ekonomiczny kształt Europy.

2.3. Kiedy z początkiem XVIII w. zaczęły się formować państwa narodowe, uniwersytety stały się w znacznej mierze instytucjami zapewniającymi krajową edukację i służącymi krajowym interesom związanym z nauką i badaniami. Nastawienie to na dobre zaagościło na uniwersytetach. Bez względu na postępujące umiędzynarodowienie, także w nauce, szkolnictwo wyższe, a nawet prowadzenie badań naukowych i technologicznych na uniwersytetach są w pewnym stopniu wciąż zorientowane na potrzeby krajowe.

2.4. Z biegiem czasu na uczelniach wyższych normą stały się naciski polityczne. Na kształtowanie systemów edukacyjnych wszystkich szczebli wpływ mają obecnie decyzje wynikające z polityki krajowej. Szkolnictwo wyższe we wszystkich krajach jest bardzo unarodowione. Z jednej strony charakteryzuje się ono skomplikowanymi krajowymi różnicami instytucjonalnymi, z drugiej jednak w systemach szkolnictwa wyższego można odnaleźć wiele podobieństw.

2.5. Ważnymi elementami tego zróżnicowanego, europejskiego krajobrazu są ramy instytucjonalne, ustalenia finansowe, sposób zarządzania, stopień niezależności, sposoby nominowania profesorów i asystentów naukowych oraz możliwości realizowania przez nich kariery naukowej.

2.6. Ponieważ nauka nie uznaje granic, wykładowcy akademicy i naukowcy coraz bardziej stawali się członkami europejskich i światowych sieci naukowych. W wyniku tego również programy badawcze ulegają umiędzynarodowieniu, chociaż skala tego zjawiska jest ograniczona. Od tej reguły jednak istnieje godny uwagi wyjątek – okazuje się, że prywatne szkolnictwo wyższe, szczególnie uczelnie biznesowe, z definicji jest bardziej międzynarodowe w swojej formie i sposobie funkcjonowania.

2.7. Ani Traktat Rzymski, ani kolejne traktaty nie zawierają rozdziału poświęconego edukacji. Kiedy powstawały, ich autorzy nie dostrzegali związku między integracją a edukacją. Edukacja pozostała w kręgu kompetencji krajowych i w pełni podlega zasadzie proporcjonalności. Wszelkie decyzje dotyczące edukacji na poziomie europejskim podejmowane są w ramach prac międzyrządowych.

2.8. Niemniej jednak, pewnych części systemu szkolnictwa można by już dłużej nie postrzegać jako elementów niezależnych od procesu integracji. Partnerzy społeczni wyrażają aprobatę dla tego zjawiska. Ma ono swój początek w tych dziedzinach edukacji, które były najbardziej bezpośrednio związane z gospodarką i rynkiem pracy, tzn. w poszerzaniu umiejętności i w szkolnictwie zawodowym.

2.9. Od 1986 r. europejski program wymiany studentów Erasmus również przyczynia się do umiędzynarodowienia programów nauczania na uczelniach wyższych. W 2009 r. poszerzono go o program Erasmus Mundus. Inne, specjalne programy, o których należy wspomnieć to Comett, program wymiany między uniwersytetami i przedsiębiorstwami w dziedzinie technologii; Marie Curie, program wymiany dla pracowników naukowych oraz Socrates, który dotyczy uczenia się przez całe życie.

2.10. Duże zmiany w życiu uniwersyteckim zaszły w 1999 r., kiedy to ministrowie edukacji 29 państw członkowskich przyjęły deklarację bolońską.

2.11. Proces boloński obejmuje obecnie 46 członków na kontynencie europejskim. Jego nadrzędnym celem jest stworzenie europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego. W ciągu ostatniej dekady liczba dyskutowanych w jego ramach tematów znacznie wzrosła⁽³⁾. Priorytetami procesu bolońskiego są: wprowadzenie trójstopniowego cyklu zdobywania stopni naukowych – licencjat/magister/doktor – z naciskiem na studia doktoranckie i prowadzenie badań, zapewnienie jakości, wzajemne uznanie kwalifikacji i stopni naukowych, określenie okresów studiowania, europejski system transferu i akumulacji punktów (ECTS), program uczenia się przez całe życie oraz wykorzystanie potencjału zewnętrznego wymiaru europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego (EHEA).

2.12. Strategia lizbońska kładzie silny nacisk na związek pomiędzy wiedzą a konkurencyjnością. Zadziałała ona jak katalizator i przyczyniła się do przesunięcia uniwersytetów z pozycji marginalnej do centrum uwagi Wspólnoty. Rosnąca liczba zainicjowanych przez Komisję projektów w zakresie badań i innowacji zaowocowała szerszą współpracą międzynarodową w Europie.

2.13. Z tych samych powodów Komisja przedstawiła w kilku komunikatach plan dyskusji w sprawie reformy i modernizacji uniwersytetów⁽⁴⁾.

2.14. Obecnie w całej Europie dokonują się, w różnym tempie, reformy uniwersytetów.

2.15. Odnowiona strategia lizbońska uzgodniona w 2005 r. także przyniosła nowe inicjatywy na rzecz mobilizowania uniwersytetów. Wśród najważniejszych znalazły się decyzje Rady w sprawie ustanowienia Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERC, 2007) i Europejskiego Instytutu Innowacji i Technologii (EIT, 2008). W tym samym duchu wypowiada się zielona księga „Europejska przestrzeń badawcza – nowe perspektywy”⁽⁵⁾.

2.16. Doskonałym przykładem w tym zakresie jest europejska karta i kodeks postępowania w sprawie mobilności i wolnego rynku badaczy z 2005 r.⁽⁶⁾ Kartę i kodeks postępowania podpisało 800 instytucji szkolnictwa wyższego. Jednak okazuje się, że wiele instytucji nie stosuje ich w praktyce. Czasami wygrywają szczególne i bogate tradycje.

⁽³⁾ Rozbieżne struktury i tradycje akademickie stały się przyczynkiem do debaty nad procesem bolońskim i jego wdrożeniem. Zob. np. w przypadku Niemiec publikacje „Deutscher Hochschelenverband”.

⁽⁴⁾ Mobilizowanie potencjału umysłowego Europy: umożliwianie uniwersytetom wniesienie pełnego wkładu do Strategii Lizbońskiej (COM(2005) 152 wersja ostateczna). Realizacja programu modernizacji dla uniwersytetów: edukacja, badania naukowe i innowacje (COM (2006) 208 wersja ostateczna). Nowe partnerstwo na rzecz modernizacji uniwersytetów: Forum UE na rzecz dialogu uczelni i przedsiębiorstw (COM (2009) 158 wersja ostateczna).

⁽⁵⁾ Wspomniana zielona księga z kwietnia 2007 r. koncentruje się na sześciu obszarach rozwoju Europejskiej przestrzeni badawczej: badacze, współpraca międzynarodowa, wspólne programy badawcze, infrastruktura badawcza, transfer wiedzy i własność intelektualna. Zob. także komentarze EKES-u w dokumencie opublikowanym w Dz.U. C 44 z 16.2.2008, s. 1.

⁽⁶⁾ Zalecenie Komisji z 11 marca 2005 r. przyjęte przez Radę ...

2.17. Komisja pracuje obecnie nad europejskim znakiem, co ma zachęcać do wdrażania karty i kodeksu, z poszanowaniem dla pewnych różnic w podejściu.

2.18. Skuteczne zaangażowanie uniwersytetów w integrację europejską jest długotrwałym procesem. Środowiska akademickie, naukowcy i studenci w coraz większym stopniu biorą udział w międzynarodowych programach, jednak uniwersytety jako instytucje często odczuwają jeszcze ograniczenia narzucone przez tradycje i przepisy krajowe. Dalszy rozwój spowalnia dodatkowo fakt, iż kształcenie w dalszym ciągu nie jest jednym z tematów objętych Traktatem Europejskim.

2.19. Tworzenie ogólnoswiatowej sieci naukowców i badaczy postępuje dzięki interakcjom pomiędzy uniwersytetami, instytucjami badawczymi oraz przedsiębiorstwami wielonarodowymi. Tendencja ta znajduje także odzwierciedlenie w programach wspólnotowych.

2.20. Niniejsza opinia koncentruje się na nowych tendencjach i warunkach ramowych, dotyczących bardziej skutecznego i widocznego włączenia uniwersytetów w proces integracji europejskiej. Zgodnie ze swoim długoletnim, uwarunkowanym historycznie powołaniem, uniwersytety powinny nie tylko realizować postanowienia strategii lizbońskiej, lecz także same odgrywać rolę głównego katalizatora tego procesu.

3. Uwagi ogólne

3.1. W ostatnich dziesięcioleciach inicjatywy i programy na rzecz promocji umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego w Europie zostały zintensyfikowane.

3.2. Zdaniem EKES-u ze względu na nowe bodźce uniwersytety powinny być wyraźnie włączone w nowy cykl strategii lizbońskiej.

3.3. Międzynarodowe analizy stwierdzają zgodnie, że biorąc pod uwagę tempo rozwoju technologii i innowacji oraz nasilającą się konkurencję, europejskie środowisko akademickie jest, ogólnie ujmując, niedostatecznie przygotowane do odgrywania swojej roli, zaś w kategoriach względnych może nawet tracić swoją pozycję⁽⁷⁾.

⁽⁷⁾ Zob. m.in. Richard Lambert i Nick Butler: „The future of European Universities, Renaissance or Decay” (Przyszłość europejskich uniwersytetów – odrodzenie czy upadek) Centre for European Reform, czerwiec 2006 r. oraz „High Aspirations, Agenda for reforming Universities” (Wysokie aspiracje, plan zreformowania uniwersytetów) Breugel, sierpień 2008. Na str. VII jest mowa o tym, że autorzy zajmują się szkolnictwem wyższym i określają ambitny plan jego zreformowania w przekonaniu, że modernizacja uniwersytetów jest jednym z zasadniczych czynników warunkujących wzrost w Europie EKES przyjmuje z zadowoleniem przyjętą niedawno w Pradze deklarację Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersytetów, która będąc wyrażeniem przesłaniem dla przywódców politycznych, określa ponadto dziesięć podstawowych czynników gwarantujących sukces europejskich uniwersytetów w następnym dziesięcioleciu.

3.4. Należy dążyć do optymalnego rozwoju talentów i do równości dostępu w całej Europie, w tym także w odniesieniu do przechodzenia pomiędzy różnymi poziomami szkolnictwa (wyższego), oraz do uczenia się przez całe życie, unikając przy tym wszelkiej dyskryminacji. Szczególny problem stwarza liczba studentów przerywających naukę. Należy opracować bardziej skuteczne metody coachingu. Misja publiczna uniwersytetów europejskich powinna zostać utrzymana, gdyż nie stanowi ona przeszkody w zapewnieniu jakości i doskonałości⁽⁸⁾.

3.5. Pomimo wszystkich różnic, które mogą także oznaczać zasadnicze zróżnicowanie jakości wyników akademickich, należy dokładnie przeanalizować cechy wspólne dla całej Europy. W ramach niniejszej opinii warto zwrócić uwagę na następujące aspekty:

3.5.1. Poziom autonomii. Sytuacja jest niezwykle złożona. Wstępuje wprawdzie tendencja do zwiększania autonomii uniwersytetów, jednak nadal dominuje ingerencja ze strony organów publicznych⁽⁹⁾. Brak wystarczającej autonomii i odpowiedzialności potwierdza utrzymywanie się tradycyjnego podejścia i nadmiernej regulacji. Struktury państwowe, wspierane dzięki zaangażowaniu władz publicznych, nie powinny ograniczać autonomii⁽¹⁰⁾. Należy dążyć do lepszego przygotowania studentów do wejścia na rynek pracy oraz do przyjęcia bardziej skutecznego podejścia do badań i innowacji.

3.5.2. Sposób finansowania. Także w tej dziedzinie sytuacja jest bardzo zróżnicowana, lecz decydującą rolę pełni finansowanie ze środków publicznych⁽¹¹⁾. Sprawia to, że szkolnictwo wyższe i badania są z reguły w wysokim stopniu uzależnione m.in. od priorytetów politycznych, co często prowadzi do niedostatecznego finansowania. Ponadto istnieje zbyt mało zachęt do zróżnicowania źródeł finansowania, włączając w to np. finansowanie za pośrednictwem fundacji i przedsiębiorstw lub wprowadzenie czesnego, czemu towarzyszyłyby stypendia i pożyczki dla studentów⁽¹²⁾.

3.5.3. Brak przejrzystości. Z powodu braku wiarygodnych i porównywalnych danych na temat uniwersytetów ani studenci, ani naukowcy nie są w stanie ustalić, jakie kompetencje i kursy w Europie odpowiadają ich zainteresowaniom. Europejska metodologia klasyfikacji byłaby niezmiernie istotnym instrumentem przejrzystości. Zachęcałaby ona do wymiany wiedzy i współpracy w ramach dostępnych programów edukacyjnych i badawczych w całej Europie oraz do zapewnienia odpowiedniego poziomu informacji i jakości. Mogłoby to służyć ogólnej mobilności zarówno studentów jak i badaczy.

⁽⁸⁾ Warto wspomnieć w tym kontekście, że Uniwersytet w Berkeley, zajmujący trzecie miejsce w rankingu uniwersytetów amerykańskich, jest instytucją publiczną.

⁽⁹⁾ Czasami mamy nawet do czynienia z odwrotną sytuacją. Dobitym tego przykładem jest ustawa o uniwersytetach przyjęta w Danii w 2003 r., która zwiększyła oddziaływanie polityczne i ograniczyła znacząco autonomię badaczy i uczelni.

⁽¹⁰⁾ Oprócz „autonomii” należy poświęcić uwagę „samorządowi” uniwersytetów.

⁽¹¹⁾ Niepożądanym efektem ubocznym tej sytuacji jest fakt, że tylko niewielka liczba uniwersytetów prowadzi dokładne rachunki całkowitych kosztów swojej działalności.

⁽¹²⁾ EKES zwraca uwagę Komisji, że można wprowadzić czesne pod warunkiem, że równocześnie wprowadzi się stypendia i pożyczki dla studentów, aby zapewnić równy dostęp studiów.

3.6. Ponieważ zarówno szkolnictwo jak i szkolnictwo wyższe leży wyłącznie w gestii władz krajowych, na uniwersytetach nie popiera się w sposób automatyczny podejścia zakładającego wychodzenie poza własne horyzonty i granice krajowe. Wynikiem tego stanu rzeczy jest „rozdrobniony” model instytucji szkolnictwa wyższego, które w niektórych przypadkach pozostają zamknięte na otaczający je świat i zachodzące w nim zmiany.

3.7. Ponadto wspomniana „fragmentacja” przyczynia się do występowania zróżnicowanych wymogów jakościowych – także w przypadku stosowania modelu licencjat/magisterium, nieatrakcyjnych warunków pracy i niejednokrotnie słabych możliwości finansowania, co nie sprzyja otwartości, wspólnym wartościom środowiska akademickiego oraz mobilności transgranicznej, z wyjątkiem osób na najwyższym szczeblu.

3.8. Niski poziom autonomii zdaje się przyczyniać do sytuacji, w której różne uniwersytety upodabniają się do siebie i stają się jednorodne. W wyniku tego stanu rzeczy w niektórych krajach promuje się kursy uniwersyteckie i struktury badawcze o charakterze ogólnym, nie wspiera się natomiast różnorodności ani specjalizacji jakościowej.

3.9. Programy w zakresie badań i innowacji, które często są określane przez platformy innowacyjne poszczególnych krajów, mają charakter głównie krajowy i – z reguły – nie są osadzone w szerszym kontekście. Fakt nakładania się na siebie programów oraz ich zróżnicowania pod względem ram czasowych i zawartości wzmacnia fragmentację utrudniając tym samym specjalizację.

3.10. Nie sprzyja to przyciąganiu badaczy i czołowych naukowców z zagranicy, zarówno z innych państw członkowskich UE jak i z pozostałych krajów. Trwałym problemem jest drenaż mózgów do USA. Jednocześnie Chiny wspierają swoje czołowe, wysoko wyspecjalizowane uniwersytety. W ich ślady pójść Indie.

3.11. Niektóre europejskie ugrupowania uniwersytetów podzielają coraz bardziej powszechny pogląd o potrzebie poprawy warunków w dziedzinie badań i rozwoju oraz potencjalnych możliwości w zakresie wiedzy i innowacji⁽¹³⁾. Wspólne programy badawcze są obiecującym instrumentem na rzecz współpracy i zwalczania fragmentacji⁽¹⁴⁾.

3.12. Po deklaracji z Bolonii z 1999 r., której celem było utworzenie europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego do 2010 r. i zwiększenie jego konkurencyjności dzięki reformom nastąpiło nowe wezwanie do przebudzenia ze strony Komisji⁽¹⁵⁾. Komisja słusznie stwierdza, iż „ten istotny sektor gospodarki i społeczeństwa wymaga dogłębnej restrukturyzacji i modernizacji jeśli Europa nie ma przegrać w globalnej konkurencji w zakresie edukacji, badań i innowacji”⁽¹⁶⁾.

⁽¹³⁾ Liga Europejskich Uniwersytetów Badawczych, Grupa Combra, Liga IDEA, RISE.

⁽¹⁴⁾ Taka współpraca transgraniczna może okazać się owocna również w dziedzinie badań podstawowych, prowadzonych w ramach (szereżkich) projektów UE.

⁽¹⁵⁾ Komunikat „Realizacja programu modernizacji dla uniwersytetów: edukacja, badania naukowe i innowacje”, maj 2006 r., COM(2006) 208 wersja ostateczna. Zob. także komunikat „Mobilizowanie potencjału umysłowego Europy: umożliwianie uniwersytetom wniesienie pełnego wkładu do Strategii Lizbońskiej”, kwiecień 2005 r., COM(2005) 152 wersja ostateczna.

⁽¹⁶⁾ COM(2006) 208 wersja ostateczna, str. 11.

3.13. Mają miejsce dostosowania, lecz dzieje się to zbyt wolno. Ponadto poszczególne państwa członkowskie prowadzą zróżnicowaną politykę w zakresie ram regulacyjnych szkolnictwa wyższego.

3.14. Prowadzone obecnie w kręgach akademickich dyskusje dowodzą niestety, że również tempo postępów w tworzeniu europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego jest zbyt wolne.

3.15. Koszt fragmentacji Europy mógłby okazać się ogromny. Na zakończenie tych uwag EKES opowiada się za włączeniem do nowego cyklu strategii lizbońskiej na 2010 r. modernizacji uniwersytetów i współpracy pomiędzy nimi, za poprawą koordynacji na szczeblu europejskim i za autentyczną przejrzystością dzięki odpowiednim klasyfikacjom.

4. Potrzeba nowych perspektyw

4.1. Celem strategii lizbońskiej jest osiągnięcie równowagi między spójnością i koordynacją na poziomie unijnym, jak również zachowanie kompetencji krajowych poprzez określenie wspólnych celów oraz popularyzowanie porównywalnych programów i strategii politycznych w całej Europie. Zdaniem EKES-u uniwersytety, jako najważniejsze instytucje w dziedzinie edukacji, badań i innowacyjności, powinny zajmować ściśle określone miejsce w agendzie lizbońskiej.

4.2. W dobie obecnego kryzysu potrzebujemy większego nacisku na edukację i innowacyjność w jak najszerszym sensie, co należy wykorzystać do wytyczenia nowych dróg i wskazania nowych możliwości. W całej Europie należy zagwarantować kontynuację bieżących prac badawczych, programów technologii stosowanych oraz szerszą mobilność⁽¹⁷⁾ studentów i wykładowców akademickich.

4.3. Z uwagi na powyższe, EKES podkreśla, że aby zwiększyć przejrzystość, trzeba niezwłocznie zgromadzić porównywalne dane⁽¹⁸⁾ oraz stworzyć niezawodną metodologię europejską, umożliwiającą ocenę i porównywanie wyników uniwersytetów w różnych obszarach, np. edukacji, badań i innowacyjności. Musimy być świadomi tego, że aby uzyskać pożądaną wszechstronność, stopień specjalizacji i różnorodności, tego rodzaju danych nie można gromadzić w prosty sposób. Zastosowanie różnych metod może poprawić skuteczność metodologii oraz tworzenia kryteriów. Pożądana jest współpraca z OECD.

4.4. Programy, o których mowa w rozdziale 2 stanowią ważne wsparcie dla planów wymiany transgranicznej. Znacznym krokiem naprzód stało się utworzenie Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERC). ERC jako siła napędowa projektów badawczych musi wspierać umiędzynarodowienie uniwersytetów. Finansowanie badań i ich prowadzenie muszą pozostać dwoma, ściśle oddzielnymi rodzajami działań.

(17) Znaczenie mobilności studentów – zob. komunikat Rady z kwietnia 2009 r. w sprawie procesu bolońskiego: do 2020 r. przynajmniej 20 % studentów powinno mieć za sobą staż lub pobyt na stypendium za granicą.

(18) Dane te muszą zawierać informacje na temat różnych programów finansowania/sponsoringu, agencji badań i rozwoju oraz roli współpracy z instytucjami badawczymi i przedsiębiorstwami poza uniwersyteckimi.

4.5. ERC zakłada zwiększenie mobilności transgranicznej badaczy dzięki wprowadzeniu tzw. piątej swobody, ściśle związanej z Europejską kartą naukowca i Kodeksem postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych⁽¹⁹⁾. Aby osiągnąć pożądane rezultaty, należy pilnie stworzyć odpowiednią infrastrukturę uniwersytecką oraz lepsze warunki administracyjne i podatkowe.

4.6. Otwarcie Europejskiego Instytutu Technologii (ETI) jest kolejnym ważnym krokiem. ETI powinien wspomagać tworzenie sieci współpracy i związków naukowych. Równocześnie należy doprowadzić do lepszej koordynacji między europejskimi programami uniwersyteckimi. Nowy wniosek Komisji dotyczący utworzenia Forum na rzecz dialogu uczelni i przedsiębiorstw jest kolejnym ważnym wydarzeniem.

4.7. Do tej pory uniwersytety oraz instytuty badawcze jako takie nie były wymieniane w inicjatywach pięciu partnerstw, powołanych przez Radę celem stworzenia europejskiej przestrzeni badawczej (ERA). Rzeczywiście, w sześciu osiach przedstawionych w zielonej księdze na temat stworzenia europejskiej przestrzeni badawczej⁽²⁰⁾, w kontekście pogłębienia współpracy uwzględniono wszystkie instytucje, z wyjątkiem uniwersytetów (oraz, ogólnie rzecz biorąc, instytutów badawczych). Taka sytuacja jest niezgodna ze stanowiskiem EKES-u w sprawie roli uniwersytetów w strategii lizbońskiej⁽²¹⁾.

4.8. Kontynuując w podobnym duchu, należy poprawić warunki funkcjonowania dużych instytutów badawczych (CERN) w Europie oraz innych wspólnych centrów badawczych, zrzeszających grupy uniwersytetów. Z infrastrukturą dużych rozmiarów wiąże się zjawisko masy krytycznej oraz duża liczba zaangażowanych w swoje badania naukowców, co daje możliwość zdobycia dodatkowego finansowania.

4.9. Zdaniem EKES-u bieżący kryzys powinien stać się nowym początkiem, dającym Europie spójne i stabilne perspektywy jako liczącego się konkurenta i partnera w rozwoju naukowym i technologicznym.

5. W odpowiedzi na dynamiczny kontekst

5.1. Zobowiązanie państw członkowskich i uniwersytetów

5.1.1. Trzy filary: edukacja, nauka i innowacyjność wymagają od państw członkowskich zdecydowanego zaangażowania. Wymagają również pełnoprawnego w nich uczestnictwa uniwersytetów z poszanowaniem ich samodzielności. Nie mniej ważne jest w tym przypadku uczestnictwo podmiotów sektora prywatnego. Elastyczne stosowanie procesów odgórnych i oddolnych między wieloma zainteresowanymi podmiotami umożliwi uzyskanie najlepszych wyników.

(19) Zob. przypis 4

(20) Zob. przypis 2

(21) Stanowiska państw członkowskich oraz EKES-u przedstawiono w wynikach konsultacji publicznych w sprawie zielonej księgi, kwiecień 2008 r., s. 20 i następane.

5.1.2. Należy uwzględnić fakt, iż tworzenie globalnych sieci kontaktów, dynamika rozwoju technologicznego i badań, wysoki stopień specjalizacji oraz niczym nie skrępowany talent tworzą nowe pole gry dla uniwersytetów, jako jednostek krajowych, co z kolei otwiera im drogi poszukiwania nowych horyzontów⁽²²⁾.

5.1.3. Nie służy to osłabieniu różnorodności kulturowej, wręcz przeciwnie. Krajowe i regionalne różnice w Europie są jej cenną zaletą. Jednakże jasne jest, że różnorodności krajobrazu najlepiej posłuży ogólna strategia obejmująca wspólne analizy i przyjęte cele, dzięki którym możliwe będzie zniesienie wciąż istniejących barier, umocnienie jakości i rozwój specjalizacji.

5.1.4. Przede wszystkim potrzeba jednak wspólnej orientacji i wspólnego nastawienia ośrodków wyższej edukacji, obejmujących wspólne wartości akademickie, otwartość kulturową i naukową, ograniczoną biurokrację, kanały współpracy transgranicznej, przejrzystość związaną z kwalifikacjami i wynikami zawodowymi, technologiczne projekty transgraniczne oraz mobilność transgraniczną. Wszystko to można osiągnąć, zachowując równocześnie różnorodność kulturową.

5.1.5. Zwiększenie autonomii i samorządności, większa elastyczność i wiarygodność finansowania, jak również większa przejrzystość będą stanowić bodziec dla inicjatyw zmierzających do unowocześnienia uniwersytetów. Spowodują wprowadzenie w życie procesów oddolnych na rzecz wyższych standardów, lepszej jakości i specjalizacji.

5.1.6. Europejskie tendencje demograficzne powinny być bodźcem do dostosowania systemu szkolnictwa wyższego zarówno dla studentów europejskich, jak i utalentowanych obywateli państw trzecich. Brak takiego dostosowania spowoduje w przyszłości poważne problemy. Europie potrzeba więcej wysoko wykwalifikowanych osób, aby zwiększyć wydajność dzięki wynikom przeprowadzonych badań, stopniowi szerzenia wiedzy oraz zdolnościom innowacyjnym.

5.1.7. Należy pamiętać o tym, że nawet USA są w stanie utrzymać swoją wiodącą pozycję w wielu dziedzinach jedynie dzięki atrakcyjności swoich uniwersytetów dla obcokrajowców.

5.2. *Przejrzyste warunki prowadzenia działalności i ocena jakości*

5.2.1. Społeczeństwo oparte na wiedzy, zdefiniowane w strategii lizbońskiej, potrzebuje interdyscyplinarnego i wielosektorowego szkolnictwa i badań wyższego stopnia, aby zastąpić monodyscyplinarność.

5.2.2. Umocnienie reguł przejrzystości na polu działania uniwersytetów nie będzie sprzyjało uniformizacji, a raczej posłuży rozwijaniu się różnorodności i różnych dziedzin specjalizacji. To z kolei spowoduje, że sektor prywatny zdecyduje się na współfinansowanie różnych projektów⁽²³⁾.

⁽²²⁾ Zob. m.in. *Uniwersytety trzeciej generacji* prof. H. Wissema'ego, będąca opisem współczesnych wyzwań i możliwości, przed którymi stoją uniwersytety. Praca ta jest ilustrowana konkretnymi przykładami, takimi jak Cambridge University i Louvain University.

⁽²³⁾ Przykład USA pokazuje, że przejrzystość, zróżnicowanie i specjalizacja sprawiają, że badacze i naukowcy z całego świata wiedzą, który z amerykańskich uniwersytetów jest najlepiej wyposażony, jeżeli chodzi o badania w danej dziedzinie. Takie warunki podstawowe wpływają również na popularyzację współfinansowania ze strony sektora prywatnego i fundacji.

5.2.3. Mając na uwadze powyższe, EKES z zadowoleniem przyjmuje niedawną inicjatywę Komisji związaną z przyjęciem metodologii europejskiej umożliwiającej ocenę wyników, jakie osiągają uniwersytety.

5.2.4. Europejska lista rankingowa powinna być wynikiem procedury umożliwiającej przeprowadzenie przez wybranych ekspertów dogłębnej analizy. Powinna zawierać, oprócz „cytowań”, informacje dotyczące jakości kształcenia i nauczania, badań, innowacji, powiązań, „mapowanie” specjalizacji, kompetencji międzydyscyplinarnych, instytucjonalnych powiązań między uczelniami a ośrodkami badawczymi⁽²⁴⁾, a także informacje dotyczące usług studenckich. Istnieje potrzeba stworzenia wielowymiarowych europejskich metod oceny umożliwiających analizę wyników pracy uniwersytetów.

5.2.5. Wspomniane „mapowanie” specjalizacji prawdopodobnie przyczyni się do lepszego ukierunkowania mobilności transgranicznej studentów, wykładowców, profesorów i badaczy. Będzie również spójne z zauważalnymi wśród studentów tendencjami do wyszukiwania najlepszych kursów w dziedzinach, którymi się zajmują, co w konsekwencji przyczyni się do rozwoju utalentowanych osób.

5.2.6. „Mapowanie” wpłynie także na podniesienie standardu tam, gdzie badania są prowadzone na poziomie przeciętnym poprzez tworzenie sieci oraz pobudzenie ducha współpracy i konkurencyjności w Europie. Te nowe sieci i związki między ośrodkami doskonałości przyczynią się do nawiązania współpracy wysokiego poziomu między jednostkami, w tym do prowadzenia ponadgranicznych badań międzydyscyplinarnych, oraz utworzą drogę nowym rozwiązaniom.

5.3. *Wpływy z zewnątrz i wzajemne połączenia*

5.3.1. W obecnej sytuacji wydatki publiczne poddawane są wszędzie naciskom. EKES nalega na fakt, że trzeba zachować poziom budżetów związanych z edukacją i uczelniami po to, aby podtrzymać infrastrukturę wiedzy i prowadzone programy reform.

5.3.2. Bieżąca dynamika badań i technologii wskazuje na potrzebę modernizacji i nowych rozwiązań. Oprócz koniecznego dostosowania samych uczelni, należy zachęcać do partnerstw publiczno-publicznych i publiczno-prywatnych. Prywatne finansowanie może przyspieszyć trend badań zorientowanych na konkretne zagadnienie, która to metoda cieszy się coraz większym powodzeniem w USA.

5.3.3. Koordynacja krajowych programów innowacyjnych, w których uczestniczą uniwersytety, na poziomie europejskim, może być korzystna i pożyteczna. Dotychczas tego rodzaju programy, często opracowywane przez krajowe platformy innowacyjności, opierają się głównie o specjalizacje krajowe i dotyczą krajowych priorytetów. W związku z tym zazwyczaj nie poświęca się w nich wystarczającej uwagi szerszemu kontekstowi europejskiemu, ani nie uwzględnia wspólnych aspektów programów zagranicznych bądź pożądanego efektu transgranicznego w kontekście europejskim.

⁽²⁴⁾ W pewnych krajach europejskich, zwłaszcza we Francji i w Niemczech, większość badań realizowanych jest przez ośrodki badawcze ściśle powiązane z uczelniami; należy zachęcać do takich rozwiązań.

Ponadto, w specyficznych przypadkach najbardziej pożądane jest podejście i projekty transgraniczne i ogólnoeuropejskie.

5.3.4. Z pewnością przydatne mogą okazać się tu wspólne inicjatywy technologiczne oraz projekty publiczno-prywatne tworzone i współfinansowane na poziomie europejskim.

5.3.5. Skutecznym w tym kontekście programem krajowym, który może posłużyć jako dobry przykład zastosowania na poziomie europejskim oraz przyczynić się do poprawy europejskich osiągnięć naukowych, jest niemiecka Inicjatywa Doskonałości z 2005 roku (25).

5.3.6. Agenda lizbońska dla uniwersytetów, traktowana jako uzupełnienie już istniejących programów europejskich zawierających odpowiednie bodźce rozwoju, zwiększy konkurencyjność w szkolnictwie wyższym na szerszą skalę oraz przyczyni się do dążenia do doskonałości.

5.3.7. Zdaniem EKES-u ustanowienie doradczych platform edukacyjnych na poziomie europejskim (26) – funkcjonujących analogicznie do platform technologicznych – może okazać się pomocne w dyskusji nad programami edukacyjnymi dla Europy, podkreślając wagę takich aspektów jak potrzeby europejskiego rynku pracy, pożądane umiejętności zawodowe, akredytacje, aspekty praktyczne nauki przez całe życie, kwalifikacje i profile zawodowe, nowoczesne metody nauczania, itd.

5.3.8. Działalność tego rodzaju platform doradczych powinna wybiegać poza koła akademickie i obejmować swoim zasięgiem podmioty pozarządowe – partnerów społecznych i społeczeństwo obywatelskie.

5.4. Ułatwianie mobilności

5.4.1. Dla młodszych pokoleń Europa bez granic jest rzeczywistością. Dostęp do wiarygodnych i przejrzystych informacji na skalę europejską, dotyczących najlepszych kursów w każdej dziedzinie oraz specjalizacji na konkretnych uniwersytetach i wydziałach spełni oczekiwania wielu młodych osób oraz wzmocni wymianę transgraniczną. Studenci i wykładowcy powinni mieć coraz więcej możliwości realizowania wielodyscyplinarnych karier zawodowych w Europie. Nasilona wymiana badaczy – także między instytucjami publicznymi a sektorem prywatnym – przyniesie korzyści.

5.4.2. Należy przeanalizować na poziomie europejskim powody istnienia przeszkód w zdobywaniu specjalizacji, które tworzą podatny grunt dla wymiany młodych, utalentowanych naukowców. Poprzez tworzenie europejskich centrów badań naukowych i edukacyjnych oraz popularyzowanie ich działalności zachęca się do konstruktywnej konkurencyjności między uniwersytetami europejskimi.

(25) Celem Inicjatywy Doskonałości z 2005 roku jest promowanie Niemiec jako atrakcyjnego miejsca do prowadzenia badań naukowych, uczynienia ich bardziej konkurencyjnym krajem oraz propagowanie wyjątkowych wyników niemieckich uniwersytetów i niemieckiej społeczności naukowej. Wspiera ona badania prowadzone na najwyższym poziomie. Fundusze dostępne w ramach programu w okresie 2006–2011 wynoszą 1,9 mld EUR.

(26) Utworzenie „platform edukacyjnych” zaproponował F.A. van Vought, były przewodniczący rady uniwersytetu Twente, podczas uniwersyteckiego forum biznesowego, które odbyło się w dniu 6 lutego 2009 r. Warto zauważyć, że w Finlandii prawodawstwo dotyczące uniwersytetów jest ograniczone, natomiast znaczny wpływ na szkolnictwo wyższe ma nadzór trójstronny.

5.4.3. Pożądane jest przyszłościowe, ogólnoeuropejskie podejście do naukowców i studentów z krajów trzecich. Niektóre kraje osiągnęły już pewien postęp w tym kontekście (27).

5.4.4. Różnicowanie umów o pracę samo w sobie nie stanowi szczególnych problemów. Różnicowanie wtórnych warunków pracy jednakże może okazać się przeszkodą, np. jeżeli chodzi o specjalne przepisy krajowe dotyczące zabezpieczenia socjalnego. Wysoce pożądana jest analiza możliwości stworzenia ogólnoeuropejskiego funduszu emerytalnego dla naukowców. Należy propagować zasady opisane w komunikacie Komisji w sprawie europejskiego partnerstwa naukowców (28).

5.4.5. Kolejnym przykładem są programy i projekty budżetowe. Ponieważ związane z nimi zakresy kompetencyjne i procedury administracyjne różnią się w poszczególnych państwach, należy poddać je dokładnej analizie celem ułatwienia ich umiędzynarodowienia.

5.4.6. Ułatwienie mobilności z kolei umocni atrakcyjność tak nowych, jak i już istniejących centrów i zespołów naukowych w Europie. Będą się one zajmować promowaniem działalności międzydyscyplinarnej oraz wzmocnią tak bardzo potrzebne połączenia między nauką a sektorem prywatnym, czego wagę podkreśla Komisja.

5.5. Wymiar regionalny

5.5.1. Zespoły gospodarcze łączące uniwersytety, centra badawcze i sektor prywatny z zasady są silnymi, mocno opartymi w regionach inicjatorami działań. Zespoły takie mogą być również niezwykle pomocne w umacnianiu dalszego rozwoju regionalnego. Należy zachęcać regiony i uniwersytety do jeszcze skuteczniejszej współpracy.

5.5.2. Z praktycznego doświadczenia wynika, że rozszerzenie działalności ośrodków doskonałości zatrudniających najwyższej klasy naukowców i wykładowców wpływa na pogłębienie współpracy z przedsiębiorstwami w regionie i na obszarach metropolitalnych (29). Proces jeszcze bardziej widocznego zakorzeniania uniwersytetów wraz z ich specjalistycznymi kursami w ich naturalnym środowisku wpłynie korzystnie na wzrost gospodarczy i zatrudnienia na dużych terenach miejskich.

5.5.3. Specjalizacja i różnorodność otwierają różne drogi do osiągnięcia doskonałości. Niektóre uniwersytety konkurują i współpracują na poziomie światowym, inne są regionalnymi centrami doskonałości.

(27) Przykładem takiego kraju jest Holandia. W kraju tym studiuje około 10 tys. doktorantów, z czego 30 % pochodzi z zagranicy.

(28) „Rozwój kariery i zwiększona mobilność: europejskie partnerstwo na rzecz naukowców”, COM(2008) 317 wersja ostateczna.

(29) Można tu przytoczyć wiele przykładów, np. Cambridge, Eindhoven, Stuttgart oraz region Öresund. Zob. także bieżące projekty OECD i publikacje na temat szkolnictwa wyższego w rozwoju miast i regionów (http://www.oecd.org/document/16/0,3343,en_2649_35961291_34406608_1_1_1_1,00.html).

5.5.4. Wszystkie uniwersytety należy zachęcać do angażowania się w życie otaczającego je społeczeństwa. Oprócz ich głównej misji polegającej na edukacji i nauczaniu ważna jest również potrzeba dalszego rozwoju trzeciego rodzaju działalności,

polegającej na dzieleniu się wiedzą i innowacyjnością ze społeczeństwem, zaangażowaniu w życie wspólnot, uczeniu się przez całe życie oraz przyczynianiu się do rozwoju regionalnego i lokalnego.

Bruksela, 4 listopada 2009 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Mario SEPI
